

*Когда наука достигает какой-либо вершины,
с нее открывается обширная перспектива
дальнейшего пути.*

С. И. Вавилов

Механізм регулювання економіки

УДК 378.22:33-057.4

Пономаренко В. С.

МОНІТОРИНГ СПРИЙНЯТТЯ СТУДЕНТАМИ ЗАХОДІВ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ

Анотація. Проведено дослідження процесу сприйняття студентами заходів щодо підвищення якості підготовки фахівців економічного профілю на прикладі Харківського національного економічного університету. Здійснено цей моніторинг на основі анкетування студентів зазначеного університету щодо питань організації навчального процесу, що запроваджуються в навчальному закладі.

Аннотация. Проведено исследование процесса восприятия студентами мероприятий относительно повышения качества подготовки специалистов экономического профиля на примере Харьковского национального экономического университета. Этот мониторинг основывается на анкетировании студентов указанного университета относительно вопросов организации учебного процесса, которые внедряются в учебном заведении.

Annotation. The research of process of students perception of measures of the improvement of quality of specialists-economists preparation on the example of Kharkiv State University of Economics is conducted. The monitoring is based on questioning of students of this university about the questions of study process organization, that are introduced in the educational establishment.

Ключові слова: моніторинг, фахівці, якість підготовки, анкетування, компетентнісний підхід.

Діяльність усього колективу Харківського національного економічного університету підпорядкована концепції розвитку [1] та спрямована на виконання програми підвищення якості підготовки фахівців [2]. Системна робота в єдиному векторі розвитку була належно оцінена як на міжнародному рівні, так і всередині країни.

Так, визнання високого рівня якості підготовки в університеті на міжнародному рівні підтверджується тим, що в рамках відповідних програм нашим випускникам

видають і будуть видавати дипломи магістрів Університету Ліон2 ім. Люм'єр (м. Ліон, Франція), Університету прикладних наук Technikum Wien (м. Відень, Австрія) та Університету прикладних наук Верхньої Австрії (м. Штейр, Австрія). До реалізації готові також угоди про спільну підготовку магістрів з Університетом Манітоби (м. Венніпег, Канада) та Університетом ім. Т. Г. Масарика (м. Брно, Чеська Республіка). Наразі наш університет підписав Велику Хартію Університетів у м. Болонья (Італія), а також є членом Асоціації європейських університетів та Асоціації економічних університетів.

Підтвердження високої оцінки якості підготовки фахівців нашим університетом серед абітурієнтів, їх батьків та роботодавців втілюється в позитивній динаміці кількості студентів, що навчаються за контрактом, і, відповідно, в надходженні коштів у спецфонд університету (табл. 1). На фоні економічної кризи та несприятливої демографічної ситуації цей фонд із 2002 року зріс у 4,4 раза, що дозволило значно покращити умови навчання та його технічну забезпеченість.

Таблиця 1

Зростання надходжень у спецфонд університету

Рік	% відносно 2002 р.
2002	100
2003	135
2004	166
2005	195
2006	254
2007	306
2008	381
2009	443

На шляху реалізації концепції розвитку [1] і програми підвищення якості підготовки фахівців [2] вченою радою та адміністрацією запроваджується система заходів у різних сферах життя університету. Для оцінки обізнаності студентів 2 – 3 курсів щодо цих заходів, а також з метою вимірювання їх результативності з точки зору студентства у грудні 2008 та 2009 років лабораторією оцінки інтелекту та креативності було проведено анонімне опитування 3 824 студентів. Так, у 2008 році у дослідженні брали участь 1 906 студентів 2 – 3 курсів, а у 2009 році – 1 918 студентів. Загальна характеристика контингенту студентів подана в табл. 2.

Таблиця 2

Соціально-демографічна характеристика студентів, що брали участь у дослідженні

№ п/п	Характеристики	2008 рік, %	2009 рік, %
1	Стать: - жіноча; - чоловіча	68,53 31,47	67,31 32,69
2	Місце проживання: - з батьками та родичами; - самостійно	57,44 42,56	52,15 47,85
3	Рівень успішності навчання (самооцінка): - низький; - середній; - високий	3,48 79,08 17,44	5,72 82,84 11,44
4	Бачення майбутньої роботи: - працювати за обраною спеціальністю; - працювати за іншою спеціальністю економічного напрямку; - працювати за спеціальністю, що не пов'язана з економікою	84,13 11,94 3,93	79,38 14,51 6,11
5	Визначення з майбутньою сферою діяльності: - повною мірою; - частково; - не визначилися	44,92 45,13 9,95	39,69 48,95 11,36
6	Контроль якості навчання (повною мірою): - контролюю самостійно; - контролюють викладачі	81,93 38,63	78,15 33,48
7	Після закінчення університету при влаштуванні на роботу розраховують на власні сили	54,97	59,47
8	Чи береете Ви участь у суспільному житті університету: - так; - ні?	34,16 65,84	32,59 67,41
9	Серед тих хто бере участь у суспільному житті: - у молодіжній організації; - у політичних організаціях	40,42 4,56	43,54 5,28

За даними табл. 2, кількість студентів 2 – 3 курсів, які думають працювати за іншою спеціальністю економічного напрямку і які думають працювати за спеціальністю, що не пов'язана з економікою, збільшилась із 15,87 % у 2008 році до 20,62 % у 2009 році. Ці дані фактично складають похибку в оцінці тих чи інших університетських інновацій, оскільки такі студенти не надто переймаються якістю навчання, їм достатньо отримати диплом. При існуючій в університеті жорсткій системі діагностики засвоєння знань та формування компетенцій з великою вірогідністю можна говорити, що більшість із цих студентів буде відраховано до отримання диплома магістра чи спеціаліста.

Таким чином, при аналізі отриманих результатів моніторингу потрібно брати до уваги, що 15 – 20 % студентів 2 – 3 курсів ще не визначилися зі своїм майбутнім, відповідно вони не знають, чи знадобиться їм навчання в університеті. Тому для них підвищення якості підготовки фахівців є абстрактним завданням, що їх мало стосується.

Суттєву роль у виконанні програми підвищення якості підготовки фахівців відіграє виховна робота. Ключове місце при цьому займає керівник академічної групи, який допомагає молодим людям адаптуватися до студент-

ського життя після батьківської та шкільної опіки. У цілому студенти позитивно сприймають допомогу з боку викладачів, але згідно з результатами опитування 19,01 % студентів у 2009 р. і 11,27 % студентів у 2008 році навіть не знайомі з керівником академічної групи. Серед таких студентів переважна більшість не бере участі у суспільному житті університету, а це 77,09 % у 2009 р. Майже кожен десятий студент, який не знайомий з керівником своєї академічної групи, має намір працювати за іншою спеціальністю та на посаді, що не пов'язана з економікою. Таких студентів у 2009 р. було 9,24 %. Таким чином, вплив керівників академічних груп на тих, хто прийшов в університет випадково й не визначився зі своїм майбутнім, зводиться нанівець. У зв'язку з цим суттєво зростає роль виховної складової в роботі кожного викладача незалежно від навчальної дисципліни, яку він викладає.

У концепції розвитку університету акцентовано увагу на індивідуалізації навчання через запровадження професійних спрямувань (спеціалізацій) на рівні бакалаврської підготовки як на одному зі шляхів підвищення якості підготовки. Для практичної реалізації індивідуалізації навчання та консультування студентів призначається куратор професійного спрямування (спеціалізації), який має консультувати студентів щодо вибору варіативної складової навчального плану відповідно до їхніх уподобань та майбутньої роботи.

Порівняно з 2008 роком у 2009 році за даними анкетування можна помітити **зниження рівня співпраці зі своїм куратором професійного спрямування**. Так, кількість студентів, що активно співпрацюють зі своїми кураторами, знизилася з 37,80 до 29,53 %. Велика кількість студентів зовсім не співпрацює зі своїми кураторами, порівняно з 2008 роком у 2009 році кількість таких студентів збільшилась з 24,16 до 31,52 %. Навіть якщо скоригуємо отримані відсотки на тих студентів, що не будуть працювати за спеціальністю, це дасть відповідно 8,29 % та 10,9 %.

Практично це означає, що на факультетах недостатньо працюють зі студентами при формуванні варіативної частини їхнього навчального плану, оскільки допомога куратора професійного спрямування є найбільш вагомим і необхідним яком у цей період.

Виходячи з цього, можна скласти такий портрет студента щодо зазначеного питання. Активність співпраці з куратором не залежить від статі та місця проживання, а залежить від участі студента у суспільному житті, від відношення до молодіжної організації та персональної визначеності щодо майбутньої роботи за спеціальністю. Ті, хто бере участь у суспільному житті, є членами молодіжної організації та планують працювати за своєю спеціальністю, активно співпрацюють зі своїм куратором. Таких студентів приблизно 30 % і ця цифра значно відрізняється на різних факультетах від 18 до 44 %. Питання про причини такої різниці мають бути вирішені на вчених радах відповідних факультетів.

Оцінка студентами впливу запровадження *індивідуальних навчальних планів студентів (ІНПС)*, у яких відображається індивідуальна траєкторія навчання студента, тісно пов'язана з попередніми питаннями анкети, оскільки саме за допомогою куратора професійного спрямування складається варіативна частина плану.

Обробка анкет показала, що студенти вважають, що введення ІНПС у цілому *позитивно впливає на підвищення якості підготовки фахівців*, так відповіли у 2009 р. 80,56 % студентів і 80,3 % у 2008 році, а 19,44 % студентів у 2009 році і 19,7 % у 2008 році вважають навпаки.

Відсоток студентів, що не визнають необхідності введення ІНПС, суттєво відрізняється за факультетами і змінюється від 14,73 до 24,32 %. Це свідчить про різні під-

ходи до запровадження ІНПС на факультетах. Портрет студентів, які не визнають необхідності ІНПС, майже повністю співпадає з тим, що був сформульований за попереднім питанням.

Наступні п'ять питань були пов'язані з формуванням ІНПС та ознайомленістю студентів з його структурою.

У 2009 році *кількість студентів, які повністю ознайомлені із системою складання індивідуального плану, знизилася* порівняно з 2008 роком із 61,41 до 51,33 %, і незначно зросла частка студентів, що зовсім не ознайомлені із системою формування індивідуального плану, з 6,02 до 8,79 %.

У 2009 році порівняно з 2008 роком *кількість студентів, які ознайомлені з розподілом годин за видами навчальної роботи бакалаврської підготовки, зменшилась* із 46,03 % у 2008 році до 41,93 % у 2009 році, і досить стабільною залишилася частка студентів, які не ознайомлені з розподілом годин за видами навчальної роботи бакалаврської підготовки, а це 15,53 % у 2008 році та 14,73 % у 2009 році.

Студентам пропонувалось відповісти на таке запитання: "Чи ознайомлені Ви з розподілом аудиторних годин на вивчення навчальних дисциплін поточного семестру?". У 2009 році порівняно з 2008 роком *кількість студентів, що ознайомлені з розподілом аудиторних годин, знизилася* із 83,43 до 78,89 %.

Свідомий підхід до вивчення навчальних дисциплін передбачає аналіз витрат свого часу кожним студентом. Іноді викладачі необґрунтовано навантажують студентів такими обсягами завдань, що не відповідають виділеним обсягам годин у навчальному плані. Тому студент має самостійно підрахувати необхідну кількість годин для їх виконання з даної навчальної дисципліни і у випадку перевищення запланованих обсягів звернутися до викладача, керівника академічної групи, завідувача кафедри, декана.

Аналіз показав, що *кількість студентів, які ознайомлені з розподілом годин для самостійної роботи, знизилася* із 74,15 % у 2008 році до 68,88 % у 2009 році, *кількість студентів, які ознайомлені з розподілом годин для виконання ІНДЗ, також знизилася* із 71,51 % у 2008 році до 67,97 % у 2009 році.

Обсяги самостійної роботи з кожного модуля за всіма поточними навчальними дисциплінами підраховували у 2009 році 13,73 % студентів і 12,87 % – у 2008 році.

Таким чином, потрібно зробити висновок про те, що декани відповідних факультетів та завідувачі випускових кафедр від декларацій про забезпечення вільного вибору студентами варіативних дисциплін навчального плану до конкретних дій не перейшли. Про це свідчить зниження зацікавленості студентів як формуванням ІНПС у цілому, так і аналізом його структурних елементів. Інакше кажучи, як ідея запровадження ІНПС подобається всім, а конкретна реалізація – мало кому.

Адміністрація факультетів, керівники академічних груп, викладачі не проводять достатню роз'яснювальну роботу щодо ролі варіативної складової навчальних планів у формуванні компетентного фахівця за обраною спеціалізацією в рамках даного напрямку бакалаврської підготовки. Потрібно довести до кожного студента, що варіативні навчальні дисципліни готують його до майбутньої роботи, наприклад, не бухгалтером взагалі, а бухгалтером організації бюджетної сфери, або виробничого підприємства, або туристичної галузі. Кількість варіативних навчальних дисциплін за обсягом складає від 25 до 50 % залежно від галузі знань, що установлюється науково-методичними комісіями з галузі знань. Це значні обсяги часу й ефективне їх використання в інтересах самих студентів.

ІНПС є фактично головним документом студента й описує його персональну траєкторію навчання. Адміністрації факультетів разом із професорсько-викладацьким

складом потрібно цю просту ідею не тільки довести до кожного студента, а й своїми діями її підтримувати.

Іншим заходом, що спрямований на підвищення якості підготовки фахівців, є блочно-модульний контроль (БМК). Головна його мета – змусити студента працювати над засвоєнням знань і формуванням компетенцій протягом усього терміну навчання, а не вчитися від сесії до сесії. Особливо це важливо для практичної підготовки, що спрямована якраз на формування здатності студента не просто засвоювати знання, а здатності їх застосовувати. Навчитися переповісти конспект лекцій можна достатньо швидко, а навчитися використовувати знання з цього конспекту лекцій та літературних джерел у практичній діяльності не можна протягом кількох днів. Для цього потрібна системна, спільна робота викладача і студента протягом семестру. Ще більш тривала, інтенсивна та творча співпраця викладача і студента має бути при формуванні в останнього здатності продукувати нові знання.

Для оцінки результативності блочно-модульного контролю та ставлення до нього студентства було сформульовано декілька питань анкети. У цілому *ставлення студентів до блочно-модульного контролю позитивне*. Організація БМК на факультетах у 2009 повністю задовольняє 32,25 % студентів і 48,27 % – у 2008 році. Негативно ставляться до даного виду контролю 11,45% у 2009 році і 9,71 % у 2008 році. Таким чином, кількість незадоволених навіть нижче, ніж при оцінці ІНПС, і нижче відсотка незадоволених спеціальністю.

У 2009 порівняно з 2008 роком *кількість студентів, що ознайомлені з графіком складання наступного модульного контролю, незначно зросла* з 58,05 до 60,46 %, *тоді як кількість студентів, ознайомих з графіком перескладання модулів, зосталася на тому самому рівні*, а саме 39,76 % у 2008 році та 39,37 % у 2009 році.

У цілому БМК повністю або частково, на думку опитаних у 2009 році студентів, *впливає на підвищення якості підготовки фахівців*, так вважає 81,93 % студентів порівняно з 80,53 % у 2008 році. Навпаки, 18,07 % студентів у 2009 році і 19,48 % у 2008 році зазначають, що блочно-модульний контроль не впливає на підвищення якості підготовки спеціалістів. Відсоток студентів з негативним ставленням до БМК знаходиться в межах відсотка тих, хто не планує працювати за спеціальністю, – у 2008 році таких студентів було 15,87 % та 20,62 % – у 2009 році.

Наступна група запитань має визначити міру самостійності студентів з точки зору контролю за якістю навчання та міру наполегливості викладачів у передачі знань студентам та формуванні у них необхідних компетенцій. Дані табл. 2 показують високі відсотки тих студентів, що повною мірою самостійно контролюють якість свого навчання. У цих цифрах більше, на погляд автора, самовпевненості, ніж дійсно реального стану справ. По-перше, студенти 2 – 3 курсів ще мало розуміють, що таке якість освіти. По-друге, вони розцінили, на погляд автора, це питання таким чином: "Чи цікавлять Вас оцінки, що Ви отримуєте на іспитах?" Потрібно розуміти це самим і роз'яснити студентам, що цікавитись оцінками і контролювати якість навчання – це різні категорії.

Приблизно третина студентів вважають, що викладачі повною мірою зацікавлені в якості навчання. По різних факультетах ця величина коливається від 37 до 30 %.

Дві третини студентів вважають, що викладачі ставляться більш-менш байдуже до своїх обов'язків. Серед них відсоток студентів, які вважають, що викладачі зовсім не контролюють якість навчання, значно відрізняється по факультетах і коливається від 5 до 11 %. Ці відсотки характеризують вищий ступінь байдужості колективу виклада-

чів, що викладають на тому чи іншому факультеті, з точки зору студентів.

Повертаючись до оцінки ступеня самостійності, здатності самовизначатися студентів 2 – 3 курсів, потрібно оцінити їхню націленість на свою майбутню роботу. Одним з таких питань є питання про те, на кого вони розраховують при майбутньому працевлаштуванні. У 2009 році 59,47 % студентів розраховують на власні сили, що дещо більше, ніж у 2008 році, а це 54,97 % студентів. Таким чином, у більш ніж половини студентів 2 – 3 курсів уже більш-менш сформоване розуміння необхідності самовизначатися й вирішувати власну долю. Інша справа, що вони, мабуть, ще не знають, як це зробити, таким чином, наступним кроком для них є формування здатності вирішувати ці питання.

Сформованість життєвих компетенцій щодо самовизначеності характеризується аналізом відповідей на питання щодо майбутньої професії. Відповіді на ці питання дають можливість оцінити сформованість у студентів цієї здатності. За даними опитування 2009 року зі сферою діяльності визначилися 39,69 % студентів, що менше, ніж у 2008 році – 44,92 %. Зовсім не визначилися зі своєю майбутньою сферою діяльності 11,36 % студентів у 2009 році і 9,95 % у 2008 році.

Таким чином, підтверджується, що більше половини студентів 2 – 3 курсів мають бажання самовизначатися і вважають, що здатні це робити.

Серед тих, хто визначився, *більшість студентів прагнуть працювати на приватному підприємстві* – 70,21 % студентів у 2009 р. і 72,49 % у 2008 році, 29,79 % студентів у 2009 році і 27,51 % у 2008 році бажають працювати на підприємствах державної форми власності. Такий розподіл студентів свідчить про те, що у суспільстві приватне підприємство більш асоціюється з економічним успіхом, ніж державне.

Для забезпечення об'єктивності оцінок успіхів студентів і з метою підвищення їхньої вмотивованості до навчання в університеті вже протягом семи років діє особлива система [3]. В її рамках навчальна частина університету практично без залучення викладача навчальної дисципліни, який у середині семестру здає в навчальну частину мінімум три пакети білетів, провадить усі іспити в письмовій формі із шифруваннями відповідей. Таким чином, викладач при перевірці не знає, чию роботу він оцінює. Працівник навчальної частини перед початком іспиту пропонує студентам на вибір мінімум три закритих конверти. Таким чином, навіть він не знає варіанти майбутнього іспиту.

Крім того, письмові роботи зберігаються мінімум рік і завжди є можливість перевірити об'єктивність оцінки тієї чи іншої роботи. Для підвищення об'єктивності через місяць після сесії навчальна частина проводить ректорську перевірку. Вона проходить у вигляді письмового іспиту в окремих академічних групах, білети для іспиту беруться з одного з невикористаних на основному іспиті пакетів, що знаходяться в навчальній частині університету, і робиться порівняльний аналіз оцінок. У 2009 році середнє відхилення складало один бал, при тому що мають місце відхилення у 3 бали. Такі випадки підлягають додатковому дослідженню й обов'язковій перевірці в наступному році відповідного викладача.

Така організація діагностики сформованості потрібних компетенцій у студентів забезпечує високий рівень об'єктивності, але в очах студентів ця об'єктивність має свої кількісні характеристики.

За результатами опитування 2009 року 78,20 % студентів вважають, що менше 5 % студентам їх групи на іспитах завищують оцінки, у 2008 році таких студентів було 79,09 %. Таким чином, близько 80 % студентів 2 – 3 курсів вважають, що в середньому тільки одному з двадцяти студентів завищують оцінки на іспитах.

Щодо оцінки об'єктивності на рівні потоків, то потрібно підкреслити, що вона здійснюється студентами, які не повною мірою знають фактичний стан справ в інших групах, тому за даними анкетування 2009 року тільки 70 % вважають, що завищення оцінок на іспитах має місце для 3 – 5 осіб, і 95 % – для 15 осіб. Таким чином, студенти 2 – 3 курсу вважають, що одному з 15 студентів завищують оцінки на іспиті.

Останні десять років університет перебудовує навчальний процес з орієнтації на передачу знань від викладача до студента на компетентнісний підхід, який передбачає передачу знань у якості першого і найбільш простого етапу формування фахівця, другим, більш складним і трудомістким, етапом розглядає формування у студента здатності ефективно використовувати отримані знання. Реалізація цього етапу неможлива без спільної роботи викладача і студента із широким використанням ІТ-технологій, розширеною практичною підготовкою.

Наступним етапом є формування у студента здатності продукувати нові знання. Цей етап співпраці викладача зі студентом є найбільш творчим і вимагає від студента відповідних здібностей. Тільки спільна наукова робота може дати потрібний результат, а саме навчити студента синтезувати нові знання.

Одним із засобів запровадження компетентнісного підходу є впровадження нової структури і змісту екзаменаційних білетів. Його реалізація змушує викладачів перебудовувати навчальний процес під формування компетенцій у студентів замість тривіальної передачі знань.

Аналіз відповідей студентів показав, що 54,44 % студентів у 2009 році і 62,77 % у 2008 році вважають, що *зміст екзаменаційних білетів скоріше перевіряє, ніж не перевіряє сукупність набутих компетенцій, у тому числі вмінь і навичок*, а 8,65 % студентів у 2009 році і 6,37 % у 2008 році вважають, що *зміст екзаменаційних білетів скоріше не перевіряє, ніж перевіряє сукупність набутих компетенцій, у тому числі вмінь і навичок*. Маємо помітне зниження відсотків студентів, що бачать в іспитах засіб перевірки якості набутих ними компетенцій.

Можна зробити висновок, що переважна більшість студентів позитивно сприймає ті особливості організації навчального процесу, що запроваджуються в університеті, і вважає їх корисними для підвищення якості підготовки фахівців. Разом з тим неможливо не помітити зниження підтримки й розуміння цих заходів з боку студентів, що прямо свідчить про зниження якості роботи керівництва факультетів та професорсько-викладацького складу в методичній, організаційній і виховній складових педагогічної діяльності.

Література: 1. Концептуальні засади розвитку Харківського національного економічного університету / укл. О. М. Тридід, В. М. Гриньова, Ю. М. Великий, М. В. Афанасьєв, В. С. Єрмаченко, В. І. Отенко, О. Г. Зима, В. В. Ольховська, З. Б. Устенко ; [наукове керівництво д.е.н., проф. Пономаренка В. С. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2006. – 20 с. 2. Програма підвищення якості підготовки фахівців / під заг. ред. проф. Пономаренка В. С. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2009. – 16 с. 3. Положення про організацію навчального процесу в кредитно-модульній системі підготовки фахівців / укл. М. В. Афанасьєв ; [наукове керівництво докт. екон. наук, професора Пономаренка В. С.] – Харків : Вид. ХНЕУ, 2008. – 244 с.

Стаття надійшла до редакції
06.07.2010 р.